

ВИДИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ТА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Греца С.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Греца С.М. Види конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні та в Європейському Союзі

Статтю присвячено дослідженню кола обов'язків людини і громадянина в Україні та Європейському Союзі, формуванню підходу щодо їх класифікації. Виявлено таке коло обов'язків людини в ЄС: дотримання рівноправності між жінками та чоловіками щодо оплати праці; недискримінація; повага людської гідності; отримання обов'язкової освіти; завершення обов'язкової шкільної освіти. Виявлено таке коло обов'язків громадянина ЄС: відслужити військову службу стосовно однієї із держав-учасниць ЄС; перебувати на обліку як військовозобов'язані запасу в одній з держав-членів ЄС. Встановлено таке коло обов'язків людини в Україні (неухильно додержуватися Конституції України та законів України; не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; здобути повну загальну середню освіту; не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині; відшкодовувати завдані збитки; сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом) та коло обов'язків громадянина України (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; шанування державних символів України).

За таким критеріями обов'язки людини і громадянина класифіковано на такі групи: критерієм «суб'єкт»: 1) обов'язки людини; 2) обов'язки громадянина; за критерієм «форма реалізації»: 1) індивідуальні; 2) колективні; за критерієм «зміст»: 1) економічні; 2) соціальні; 3) культурні; 4) політичні; 5) інші; за критерієм «джерело» закріплення: 1) закріплені в установчих договорах ЄС; 2) закріплені в міжнародних (додаткових) угодах ЄС з міжнародними організаціями та іншими країнами; 3) закріплені в регламентах, директивах, рекомендаціях; висновках; 4) міститься в рішенні Суду ЄС, висновках Суду ЄС; 5) міститься в національному законодавстві держав-учасниць ЄС, третіх країн; 6) за критерієм кола суб'єктів, по відношенню до яких їх закріплено: 1) по відношенню до інших людей; 2) по відношенню до світової спільноти; 3) по відношенню до майбутніх поколінь.

Ключові слова: обов'язки людини, обов'язки громадянина держави, обов'язки громадянина ЄС, класифікація обов'язків людини і громадянина.

Hretsa S.M. Types of constitutional responsibilities of man and citizen in Ukraine and in the European Union.

The article is devoted to the study of the range of responsibilities of man and citizen in Ukraine and the European Union, the formation of an approach to their classification. The following range of human responsibilities in the EU have been identified: equality between women and men in terms of pay; non-discrimination; respect for human dignity; receiving compulsory education; completion of compulsory school education. The following range of responsibilities of an EU citizen has been identified: to perform military service in relation to one of the EU member states; to be registered as conscripts in one of the EU member states. Such a range of human responsibilities has been established in Ukraine (strict observance of the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine; non-encroachment on the rights and freedoms, honor and dignity of others; responsibilities in marriage and family; parents are obliged to maintain children until they reach adulthood adult children are obliged to take care of their disabled parents; to obtain a complete general secondary education; not to harm nature, cultural heritage; to compensate for damages; to pay taxes and fees in the manner and amount prescribed by law) and the duties of a citizen of Ukraine (protection of the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine; respect for the state symbols of Ukraine).

According to these criteria, the responsibilities of man and citizen are classified into the following groups: criterion «subject»: 1) human responsibilities; 2) responsibilities of a citizen; by the criterion of «form of implementation»: 1) individual; 2) collective; by the criterion of «content»: 1) economic; 2) social; 3) cultural; 4) political; 5) others; according to the criterion of «source» of consolidation: 1) enshrined in the founding treaties of the EU; 2) enshrined in international (additional) EU agreements with international organizations and other countries; 3) enshrined in regulations, directives, recommendations; conclusions; 4) contained in the decision of the Court of Justice, the conclusions of the Court of Justice; 5) contained in the national legislation of the EU member states, third countries; 6) according to the criterion of the circle of subjects in relation to which they are assigned: 1) in relation to other people; 2) in relation to the world community; 3) in relation to future generations.

Key words: human responsibilities, responsibilities of a citizen of the state, responsibilities of an EU citizen, classification of responsibilities of a person and a citizen.

Постановка проблеми.

Конституційні обов'язки людини і громадянина є важливою складовою конституційно-правового статусу людини і громадянина [1]. Україна має імплементувати законодавство ЄС, що регулює правові відносини між ЄС та людиною і громадянином ЄС у зв'язку з виконанням ними їх обов'язків з метою виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 [2]. Це, в свою чергу, актуалізує питання щодо переліку обов'язків людини і громадянина ЄС відповідно до права ЄС, і відповідно до законодавства України, а також питання їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науці конституційного права дослідженню питання класифікації обов'язків людини і громадянина України присвячено роботи О. Совгирі [3], В. Федоренко [4] Побічно питання обов'язків людини і громадянина ЄС в своїх працях торкалася Л. Дешко [5-8; 10], Р. Петров [9]. Водночас, питання видів конституційних обов'язків людини і громадянина в Європейському Союзі комплексно не досліджувалося. Також відсутні фундаментальні дослідження співвідношення кола обов'язків людини відповідно до права ЄС та відповідно до національного законодавства України.

Мета цієї статті – виявити коло обов'язків людини і громадянина ЄС, а також коло обов'язків людини і громадянина України, класифікувати їх.

Виклад основного матеріалу.

В доктрині конституційного права зазначається, що конституційні обов'язки – це відбиті в нормах Конституції міри належної поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин (наукові праці О. Совгирі, Н. Шукліної та ін.) [3]. Джерелами права ЄС, в яких відбиваються міри належної поведінки людей і громадян є установчі договори (так зване «первинне законодавство»); міжнародні (додаткові) угоди з міжнародними організаціями та іншими країнами; регламенти, директиви, рекомендації та висновки (так зване «вторинне законодавство»; рішення, висновки ЄСП, а також загальні принципи, розроблені ЄСП (наукові праці Л. Дешко, Р. Петрова та ін.) [5-10].

Відповідно до ст. 68 Конституції України «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України» [11]. Отже, цей обов'язок поширюється на всіх людей, які перебувають на території України. Він знаходить своє відображення в інших обов'язках, унормованих в Основному Законі [4, с. 272]. Зокрема, він конкретизується в таких заборонах: ч. 3 ст. 13, ч. 4 ст. 17, ч. 6 ст. 17, ч. 7 ст. 17, ч. 1 ст. 19, ст. 23, ч. 2 ст. 24, ст. 37, ч. 4 ст. 41, ч. 5 ст. 41, ч. 6 ст. 41, ч. 6 ст. 55, ч. 2, 3, 4 ст. 126.

Ще одним обов'язком людини, закріпленим в ст. 68 Конституції України є обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [11]. Цей обов'язок людини конкретизується в ч. 3 ст. 24, ч. 2 ст. 27, ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 32, ч. 2 ст. 32, ч. 8 ст. 41, ч. 3 ст. 43, ч. 5 ст. 43, ч. 6 ст. 43, ч. 3 ст. 44, ч. 3 ст. 47, ч. 2 ст. 54, ст. 64 Конституції України.

Згідно з ч. 1 ст. 51 Конституції України «Кожен із подружжя має рівні ... обов'язки у шлюбі та сім'ї» [11]. «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків», йдеться у ч. 2 ст. 51 Конституції України. Конструкція «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття» означає спільність виконання цього обов'язку. Так само, якщо батьки мають декількох дітей, то ці діти спільно зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

В ч. 2 ст. 53 Конституції України зазначається, що «Повна загальна середня освіта є обов'язковою» [11]. Відповідно до ст. 66 Конституції України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки [11]. Обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмі-

рах, встановлених законом закріплено в ст. 67 Конституції України.

В статті 65 Конституції України закріплено обов'язок громадян: захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів [11]. Акцентуємо увагу, що, по-перше, мова йде про те, що суб'єктами, на яких покладається обов'язок з захисту Вітчизни, є не кожен, а вужче коло суб'єктів – громадяни України. По-друге, обов'язок з захисту Вітчизни потребує колективних зусиль, тобто є не індивідуальним за формою реалізації, а колективним.

Таким чином, носіями обов'язків відповідно до Конституції України є: 1) кожен; 2) громадяни України.

Отже, за критерієм «суб'єкт» конституційні обов'язки поділяються на: 1) обов'язки людини; 2) обов'язки громадянина.

Як вже зазначалося вище, обов'язки людини і громадянина ЄС закріплено в джерелах права ЄС. В п. 1 ст. 157 Договору про функціонування ЄС міститься обов'язок з дотримання рівноправності між жінками та чоловіками щодо оплати праці [12]. В ч. 2 ст. 18 частини 2 «Громадянство Союзу та недискримінація» Консолідованої версії Договору про функціонування Європейського Союзу закріплено обов'язок громадянина ЄС – недискримінація [13].

В Преамбулі Хартії основних прав ЄС [14; 16; 17], норми якої відповідно до Лісабонського договору мають таку ж юридичну силу, як і первинне право ЄС, йдеться про обов'язки як по відношенню до інших людей, до світової спільноти і майбутніх поколінь. Акцентуємо увагу, що акцент на обов'язках людини перед світовою спільнотою та майбутніми поколіннями в Конституції України не робиться. Зважаючи на виклики сьогодення в контексті концепції сталого розвитку людства бачиться, що і в доктрині, і на практиці доцільним є фокусування не лише на обов'язках людини по відношенню до інших людей, а й на обов'язках по відношенню до світової спільноти, майбутніх поколінь.

Стаття 14 Хартії закріплює такий обов'язок людини, як отримання обов'язкової освіти, а стаття 32 – завершення обов'язкової шкільної освіти.

Європейською конвенцією про громадянство [15] закріплено принципи і встановлено правила, що стосуються виконання військового обов'язку у випадках множинного громадянства. Так, відповідно до ст. 21 Конвенції особи, що мають громадянство двох або більше держав-учасниць, повинні виконувати свій військовий обов'язок стосовно лише однієї із цих держав-учасниць. ⁵удь-яка особа є військовозобов'язаною стосовно держави-учасниці, на території якої вона постійно проживає (п. а ст. 21 Конвенції). Особи, які відповідно до підпункту «а» ст. 21 вище зазначеної Конвенції відслужили військову службу стосовно однієї із держав-учасниць, громадянами якої вони є, та після цього обрали місцем постійного проживання територію іншої держави-учасниці, громадянами якої вони є, можуть перебувати на обліку як військовозобов'язані запасу тільки стосовно цієї останньої держави-учасниці [15].

Таким чином, як законодавство України, так і право ЄС за критерієм «суб'єкт» виокремлює такі групи обов'язків: 1) обов'язки людини; 2) обов'язки громадянина.

Висновки.

1. Виявлено коло обов'язків людини в ЄС: дотримання рівноправності між жінками та чоловіками щодо оплати праці; недискримінація; повага людської гідності; отримання обов'язкової освіти; завершення обов'язкової шкільної освіти. Виявлено коло обов'язків громадянина ЄС: відслужити військову службу стосовно однієї із держав-учасниць ЄС; перебувати на обліку як військовозобов'язані запасу в одній з держав-членів ЄС.
2. Виявлено коло обов'язків людини в Україні (неухильно дотримуватися Конституції України та законів України; не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; здобути повну загальну середню освіту; не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині; відшкодовувати завдані збитки; сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом) та коло обов'язків громадянина України (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; шанування державних символів України).
3. За таким критеріями обов'язки людини і громадянина класифіковано на такі групи:
  - за критерієм «суб'єкт»: 1) обов'язки людини; 2) обов'язки громадянина;
  - за критерієм «форма реалізації»: 1) індивідуальні; 2) колективні;
  - за критерієм «зміст»: 1) економічні; 2) соціальні; 3) культурні; 4) політичні; 5) інші;
  - за критерієм «джерело» закріплення: 1) закріплені в установчих договорах ЄС; 2) закріплені в міжнародних (додаткових) угодах ЄС з міжнародними організаціями та іншими країнами; 3) закріплені в регламентах, директивах, рекомендаціях; висновках; 4) містяться в рішенні Суду ЄС, висновках Суду ЄС; 5) містяться в національному законодавстві держав-учасниць ЄС, третіх країн;

– за критерієм кола суб'єктів, по відношенню до яких їх закріплено: 1) по відношенню до інших людей; 2) по відношенню до світової спільноти; 3) по відношенню до майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Дешко Л.Н. Становление принципа защиты прав человека в Европейских Сообществах и Европейском Союзе. Вестник Института законодательства Республики Казахстан. 2012. №1(25). С. 135-139.
2. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-п#Text>.
3. Совгира О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. Посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 556 с.
4. Федоренко В.Л. Конституційне право: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
5. Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №5. С. 365-368.
6. Ezer T., Dshko L., Clark N. G. et al. Promoting public health through clinical legal education: Initiatives in South Africa, Thailand, and Ukraine. Human Rights Brief. 2010. №17/27. P. 32. URL: <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/17/2ezer.pdf>.
7. Dshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. Georgian Medical News. 2019. №9 (294). P. 165-171.
8. Dshko L. Patenting of medicinal products: the experience of implementation of the flexible provisions of the TRIPS-plus Agreement by foreign countries and the fundamental patent reform in Ukraine. Georgian Medical News. 2018. №9. P. 161-164.
9. Петров Р.А. Право Європейського Союзу: навчальний посібник / Р.А. Петров. 2-ге вид. К., «Істина», 2009. 376 с.
10. Dshko L. The subjective legal right structure to apply to the international judicial institutions or to the relevant bodies international organizations. Права человека: теория, история, практика : сборник научных трудов, посвященный 65-летию Всеобщей декларации прав человека / под общ. ред. Е.М. Павленко. Волгоград : Изд-во Волгоградского филиала ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. 252 с.
11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
12. Договір про функціонування ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
13. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
14. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
15. Європейська конвенція про громадянство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text.
16. Волков В.Д. Медичне право України: практикум. Донецьк : Сучасний друк, 2010. 249 с.
17. Дешко Л. Державне регулювання ціноутворення на лікарські засоби в країнах Європейського Співтовариства та інших країнах. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 5. С. 113–11.